

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ **ERSA**

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (RSAI, ERSA)

“Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής”

10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ,
Θεσσαλονίκη, 1 – 2 Ιουνίου 2012

Συνδιοργάνωση

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης:

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

**ΧΑΣΜΑ ΦΥΛΟΥ ΣΤΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΑΠΟ ΣΥΝΤΑΞΕΙΣ ΤΩΝ
ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΩΝ:
ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ**

ΠΛΑΤΩΝ ΤΗΝΙΟΣ, ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ,
ptinios@otenet.gr

ΘΩΜΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑΣ, ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ,
th.georgiadis@gmail.com

Εκτενής Περίληψη της Εισήγησης

Η εξέταση του χάσματος φύλου αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές πτυχές των εμπειρικών προσεγγίσεων που αναλύουν τα οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα από τη σκοπιά του φύλου. Εννοιολογικά, το χάσμα φύλου προσδιορίζεται ως η διαφορά επίδοσης μεταξύ ανδρών και γυναικών στην κοινωνική, πολιτική, πνευματική, πολιτιστική και οικονομική σφαίρα. Αποτελεί αναλυτικό εργαλείο, το οποίο επικεντρώνεται στην εξέταση των ανισοτήτων μεταξύ ανδρών και γυναικών τόσο σε ειδικά θέματα (όπως είναι για παράδειγμα το εισόδημα, οι μισθοί, οι αμοιβές, το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας ή άλλα οικονομικά μεγέθη), όσο και σε πιο γενικές διαστάσεις που αφορούν τις διαφορές στις επιλογές και τις ευκαιρίες στη ζωή των ανδρών και των γυναικών (όπως είναι για παράδειγμα η εκπαίδευση, οι πολιτικές ελευθερίες, τα δικαιώματα κ.ά.). Στην πράξη, το χάσμα φύλου συνοψίζεται τις περισσότερες φορές σε έναν εύχρηστο δείκτη (ως λόγος ή ως διαφορά) αποτυπώνοντας κυρίως μια ποσοτική διάσταση των παρατηρούμενων διαφορών μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Η παρούσα εισήγηση εστιάζει στη διερεύνηση του χάσματος φύλου στο εισόδημα από συντάξεις των ατόμων ηλικίας 65+ ετών στην Ελλάδα, αποτυπώνοντας την εικόνα για τις 13 περιφέρειες σε επίπεδο NUTS 1. Η εξέταση του χάσματος φύλου στις συντάξεις, εκτός από τις θεσμικές παραμέτρους αντανακλά διαφορές στην αγορά εργασίας και στο πεδίο των αμοιβών μεταξύ των δύο φύλων και δη αυτό που έχει ονομαστεί «το κόστος της μητρότητας» (Crittenden, 2001; Davies & Joshi, 1999; Sigle-Rushton & Waldfogel, 2007; Λυμπεράκη και Τήνιος, 2010; Λυμπεράκη, Τήνιος και Γεωργιάδης 2011). Η υπόθεση εργασίας σε αυτή την περίπτωση είναι ότι οι γυναίκες έχουν χαμηλότερες συντάξεις σε σχέση με τους άνδρες και τούτο επειδή: *Πρώτον*, οι γυναίκες με παιδιά συχνά δεν εργάζονται (περιορισμένη συμμετοχή στην αγορά εργασίας). *Δεύτερον*, ακόμη και όταν εργάζονται, τείνουν να έχουν περισσότερα διαλείμματα στον εργασιακό τους βίο (ή πιο σύντομο εργασιακό βίο), σε σχέση με τους άνδρες. *Τρίτον*, συνήθως αμείβονται με χαμηλότερους μισθούς έναντι των ανδρών. Αυτές οι διαφορές μεταξύ των φύλων λειτουργούν σωρευτικά διαχρονικά. Στο πλαίσιο αυτό, το βασικό ερευνητικό ερώτημα που τίθεται στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης είναι να εξεταστεί σε ποιον βαθμό οι σωρευτικές αυτές διαφορές αποτυπώνονται στα εισοδήματα από συντάξεις των δύο φύλων.

Πρωταρχική πηγή δεδομένων της παρούσας ανάλυσης είναι η Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των νοικοκυριών (EU-SILC 2010) για την Ελλάδα. Το μέγεθος του δείγματος της έρευνας EU-SILC έχει προσδιοριστεί σε 17600 περίπου άτομα, εκ των οποίων περισσότερες από 4100 παρατηρήσεις αφορούν άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών.

Ο δείκτης χάσματος φύλου στο εισόδημα από εκτιμάται ως εξής:

$$1 - \frac{y_{\text{γυναικών}}}{y_{\text{ανδρών}}}$$

όπου y είναι το προσωπικό εισόδημα από συντάξεις. Στο εισόδημα από συντάξεις περιλαμβάνονται οι συντάξεις γήρατος (μεταβλητή $py100n$ στα δεδομένα EU-SILC) και οι συντάξεις χηρείας (μεταβλητή $py110n$). Η ανάλυση γίνεται για τα άτομα ηλικίας 65+ ετών, ενώ σημειώνεται ότι στην εκτίμηση του χάσματος φύλου στις συντάξεις συνυπολογίζονται

και οι μηδενικές τιμές εισοδήματος από συντάξεις των ατόμων άνω των 65 ετών. Εκτιμάται, δηλαδή, ένας δείκτης χάσματος φύλου στις συντάξεις των ηλικιωμένων και όχι των συνταξιούχων.

Ξεκινώντας από το χάσμα φύλου στο μέσο εισόδημα από συντάξεις, η μέση τιμή που προκύπτει για το σύνολο της χώρας (για τα άτομα ηλικίας 65+ ετών) είναι 42,5%. Τέσσερις περιφέρειες και συγκεκριμένα η Θεσσαλία 48,2% (Βόρεια Ελλάδα), τα Ιόνια Νησιά 56,8% (Κεντρική Ελλάδα), η Αττική (50,2%) και το Νότιο Αιγαίο 55,1% (Νησιά Αιγαίου και Κρήτη) εμφανίζουν υψηλότερο χάσμα φύλου στο μέσο εισόδημα από συντάξεις των ηλικιωμένων. Αντιθέτως, τρεις περιφέρειες από την Κεντρική Ελλάδα (Ηπειρος 33,5%, Δυτική Ελλάδα 28,6% και Πελοπόννησος 22,9%), δύο από τη Βόρεια Ελλάδα (Ανατολική Μακεδονία 33% και Δυτική Μακεδονία 34,2%) όπως επίσης και το Βόρειο Αιγαίο (33,6%) και Κρήτη (35,8%) από τα Νησιά Αιγαίο και την Κρήτη καταγράφουν τιμές χάσματος φύλου στο μέσο εισόδημα από συντάξεις, οι οποίες είναι χαμηλότερες του μέσου όρου στο σύνολο της χώρας. Τέλος, η τιμή του εν λόγω δείκτη στην Κεντρική Μακεδονία (39,0%) και την Στερεά Ελλάδα (39,8%), δε διαφέρει ουσιωδώς του μέσου όρου στο σύνολο της χώρας.

Η εκτίμηση του δείκτη χάσματος φύλου με βάση τη *διάμεση τιμή* του εισοδήματος από συντάξεις εμφανίζει σε όλες τις περιφέρειες χαμηλότερες τιμές σε σχέση με την εκτίμηση που βασίζεται στο διάμεσο εισόδημα. Παρά ταύτα, σε πέντε περιφέρειες (Ανατολική Μακεδονία, Δυτική Μακεδονία, Ήπειρος, Δυτική Ελλάδα και Πελοπόννησος) η τιμή του εν λόγω δείκτη δε διαφέρει σημαντικά μεταξύ των εκτιμήσεων με βάση τη διάμεση και τη μέση τιμή εισοδήματος από συντάξεις. Αυτό που έχει, ωστόσο, περισσότερη σημασία να τονιστεί είναι ότι όπως και στην περίπτωση της εκτίμησης του δείκτη με βάση το μέσο εισόδημα από συντάξεις, τα Ιόνια Νησιά (45,4%) και η Αττική (42,8%) είναι οι δύο περιφέρειες με την υψηλότερη τιμή του δείκτη χάσματος φύλου στο διάμεσο εισόδημα από συντάξεις, ενώ η Πελοπόννησος (20,8%) η περιφέρεια με την χαμηλότερη τιμή στο εν λόγω δείκτη.

Πίνακας 1: Χάσμα Φύλου στο Εισόδημα από Συντάξεις των Ηλικιωμένων

EU-SILC 2010 Άτομα 65+	Μέσο Εισόδημα Από Συντάξεις		Δείκτης Χάσματος Φύλου	
	Άνδρες	Γυναίκες	Μέση τιμή	Διάμεσος
Ανατ. Μακεδ.	8789	5885	33,0	29,8
Κεντρική Μακεδ.	9908	6047	39,0	31,0
Δυτική Μακεδ.	8775	5774	34,2	31,6
Θεσσαλία	11962	6191	48,2	28,4
Ήπειρος	9984	6639	33,5	34,5
Ιόνια Νησιά	10156	4392	56,8	45,4
Δυτική Ελλάδα	8500	6073	28,6	24,2
Στερεά Ελλάδα	9362	5640	39,8	23,9
Πελοπόννησος	8267	6374	22,9	20,8
Αττική	13607	6782	50,2	42,8
Βόρειο Αιγαίο	9691	6430	33,6	24,6
Νότιο Αιγαίο	10370	4657	55,1	41,7
Κρήτη	9769	6276	35,8	28,3
Σύνολο	10917	6281	42,5	33,8

Πηγή: Εκτιμήσεις των συγγραφέων, EU-SILC 2010

Εξετάζοντας την εικόνα του χάσματος φύλου στο εισόδημα από συντάξεις ανά ηλικιακή ομάδα (άτομα 65-80 και άτομα ηλικίας άνω των 80 ετών), προκύπτουν δύο βασικές διαπιστώσεις: *Πρώτον*, ο δείκτης χάσματος φύλου στο εισόδημα από συντάξεις σημειώνει αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο ηλικιακών ομάδων καταγράφοντας σαφώς

υψηλότερες τιμές για την ηλικιακή ομάδα των ατόμων 65-80 ετών, σε σχέση με την ομάδα των πιο ηλικιωμένων ατόμων (80+ ετών). Με πιο απλά λόγια, το χάσμα φύλου στο εισόδημα από συντάξεις εμφανίζεται πιο έντονο στα άτομα ηλικίας 65-80 ετών σε σχέση με τα άτομα άνω των 80 ετών, διαπίστωση η οποία επιβεβαιώνεται σε όλες τις περιφέρειες. Δεύτερον, οι μεταξύ των περιφερειών διαφοροποιήσεις στο δείκτη χάσματος φύλου στο εισόδημα από συντάξεις εμφανίζονται πιο έντονες στην ομάδα των ατόμων 65-80 ετών (η χαμηλότερη τιμή είναι στην Κεντρική Ελλάδα 34% και η υψηλότερη στην Αττική 58%) σε σχέση με την εικόνα των ατόμων 80+ ετών (όπου η διαφοροποίηση στις τιμές του δείκτη είναι σαφώς μικρότερη καθώς κυμαίνεται μεταξύ 24% στη Βόρεια Ελλάδα και 28% στην Αττική). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι δύο παραπάνω διαπιστώσεις, δηλαδή η διαφοροποίηση του δείκτη μεταξύ των ηλικιακών ομάδων και η μικρότερη διακύμανση του δείκτη για τα άτομα 80+ ετών σε σχέση με τα άτομα 65-80 ετών μπορούν να ερμηνευτούν σε κάποιο βαθμό από την 'επίδραση' των συντάξεων χηρείας –υπόθεση που ελέγχεται αναλυτικότερα στις επόμενες ενότητες της παρούσας εισήγησης.

Πίνακας 2: Χάσμα Φύλου στο Εισόδημα από Συντάξεις των Ηλικιωμένων, άτομα 65+ ανά περιφέρεια και ηλικιακή ομάδα

	EU-SILC 2010	Μέσο Εισόδημα Από Συντάξεις		Δείκτης Χάσματος Φύλου	
		Άνδρες	Γυναίκες	Μέση τιμή	Διάμεσος
65+	Βόρεια Ελλάδα	10100	6027	40,3	29,5
	Κεντρική	8945	6075	32,1	25,5
	Αττική	13607	6782	50,2	42,8
	Αιγαίο & Κρήτη	9935	5778	41,8	30,0
	Σύνολο	10917	6281	42,5	33,9
65-80	Βόρεια Ελλάδα	10531	5931	43,7	29,7
	Κεντρική	9509	6262	34,1	25,6
	Αττική	14217	5947	58,2	48,8
	Αιγαίο & Κρήτη	10394	5631	45,8	31,1
	Σύνολο	11472	5985	47,8	35,1
80+	Βόρεια Ελλάδα	8244	6271	23,9	24,3
	Κεντρική	7824	5741	26,6	21,8
	Αττική	11774	8457	28,2	29,7
	Αιγαίο & Κρήτη	8540	6152	28,0	36,3
	Σύνολο	9258	6916	25,3	30,9

Πηγή: Εκτιμήσεις των συγγραφέων, EU-SILC 2010

Προκειμένου να εξεταστεί η 'επίδραση' των συντάξεων χηρείας στο χάσμα φύλου στις συντάξεις των ηλικιωμένων ατόμων, εκτιμήθηκε ο δείκτης χάσματος φύλου στο εισόδημα μόνο από συντάξεις γήρατος. Τα ευρήματα της ανάλυσης δείχνουν ότι ο δείκτης χάσματος φύλου στο εισόδημα μόνο από συντάξεις γήρατος είναι εμφανώς υψηλότερος (19 ποσοστιαίες μονάδες στο σύνολο της χώρας) σε σχέση με τον αντίστοιχο δείκτη που βασίζεται στο εισόδημα από συντάξεις γήρατος και χηρείας.

Η υψηλότερη 'επίδραση' των συντάξεων χηρείας στην μείωση του δείκτη χάσματος φύλου στο εισόδημα από συντάξεις αφορά την Αττική, καθώς ο εν λόγω δείκτης από 74% που εκτιμάται με βάση μόνο το εισόδημα από συντάξεις γήρατος μειώνεται σε 50% συνυπολογίζοντας τις συντάξεις (παρατηρείται δηλαδή μια μείωση της τάξης των 24 ποσοστιαίων μονάδων). Ανάλογη 'επίδραση' των συντάξεων χηρείας στο δείκτη χάσματος φύλου εμφανίζεται στο Βόρειο Αιγαίο, τη Δυτική Μακεδονία και την Πελοπόννησο με τις τιμές του δείκτη να μειώνονται περί τις 20 ποσοστιαίες μονάδες (ή και περισσότερο) λόγω των συντάξεων χηρείας. Η διαπίστωση ότι η επίδραση των συντάξεων χηρείας είναι σχεδόν

ανάλογη σε όλες τις περιφέρειες επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι ο σταθμισμένος συντελεστής στάθμισης (CV weighted) εκτιμάται στο 20.8 για τις τιμές του χάσματος φύλου στο εισόδημα από συντάξεις γήρατος ή χηρείας, και στο 20.1 για τις τιμές του χάσματος φύλου στο εισόδημα μόνο από συντάξεις γήρατος.

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι η εικόνα των περιφερειών με το υψηλότερο χάσμα φύλου στο εισόδημα από συντάξεις δεν αλλάζει σημαντικά. Πιο συγκεκριμένα, η Αττική, τα Ιόνια Νησιά, το Νότιο Αιγαίο και η Θεσσαλία είναι οι τέσσερις περιφέρειες με το υψηλότερο χάσμα φύλου στο εισόδημα από συντάξεις χηρείας, όπως ακριβώς αποτυπώθηκε και στην περίπτωση του εισοδήματος από συντάξεις γήρατος ή χηρείας.

Πίνακας 5: Χάσμα Φύλου στο Εισόδημα από Συντάξεις των Ηλικιωμένων, ανά κατηγορία σύνταξης

EU-SILC 2010	Μέσο Εισόδημα Από Συντάξεις (Γήρατος + Χηρείας)			Μέσο Εισόδημα Από Σύνταξη Γήρατος		
	Άνδρες	Γυναίκες	Χάσμα Φύλου (%)	Άνδρες	Γυναίκες	Χάσμα Φύλου (%)
Άτομα 65+						
Ανατ. Μακεδ.	8789	5885	33,0	8789	4756	45,9
Κεντρ. Μακεδ.	9908	6047	39,0	9838	4750	51,7
Δυτική Μακεδ.	8775	5774	34,2	8775	4015	54,2
Θεσσαλία	11962	6191	48,2	11613	4535	60,9
Ήπειρος	9984	6639	33,5	9984	5520	44,7
Ιόνια Νησιά	10156	4392	56,8	10156	2711	73,3
Δυτική Ελλάδα	8500	6073	28,6	8456	4957	41,4
Στερεά Ελλάδα	9362	5640	39,8	9362	4257	54,5
Πελοπόννησος	8267	6374	22,9	8267	4815	41,8
Αττική	13607	6782	50,2	13538	3572	73,6
Βόρειο Αιγαίο	9691	6430	33,6	9691	4124	57,4
Νότιο Αιγαίο	10370	4657	55,1	10370	3124	69,9
Κρήτη	9769	6276	35,8	9769	4569	53,2
Σύνολο	10917	6281	42,5	10874	4237	61,0

Πηγή: Εκτιμήσεις των συγγραφέων, EU-SILC 2010

Η υπόθεση ότι η εικόνα που χαμηλότερου χάσματος φύλου στο εισόδημα από συντάξεις των ατόμων άνω των 80 ετών σε σχέση με τα άτομα 65-80 ετών 'αντανακλά' σε μεγάλο βαθμό την επίδραση των συντάξεων χηρείας, επιβεβαιώνεται στα ευρήματα του Πίνακα 6. Χαρακτηριστικά, οι τιμές του δείκτη χάσματος φύλου με βάση το εισόδημα μόνο από συντάξεις γήρατος δε διαφέρουν ουσιωδώς μεταξύ των δύο ηλικιακών ομάδων, τόσο στο σύνολο της χώρας (60,6% για τα άτομα 65-80, και 60,1% για τα άτομα 80+ ετών), όσο για κάθε περιφέρεια χωριστά. Επομένως, η μεγάλη διαφοροποίηση που αποτυπώνεται μεταξύ των δύο ηλικιακών ομάδων στο χάσμα φύλου στα εισοδήματα από όλες τις συντάξεις, μπορεί να ερμηνευτεί από τη σχετικά μεγαλύτερη εισροή (και συνεπώς εντονότερη επίδραση στην μείωση του χάσματος φύλου) των συντάξεων χηρείας στην περίπτωση των ατόμων άνω των 80 ετών.

Πίνακας 6: Χάσμα Φύλου στο Εισόδημα από Συντάξεις των Ηλικιωμένων, ανά κατηγορία σύνταξης και ηλικιακή ομάδα

EU-SILC 2010	Δείκτης Χάσματος Φύλου (συντάξεις γήρατος ή χηρείας)	Δείκτης Χάσματος Φύλου (συντάξεις γήρατος)
--------------	--	--

		χρηρείας)	
65+	Βόρεια Ελλάδα	40,3	53,8
	Κεντρική	32,1	46,9
	Αττική	50,2	73,6
	Αιγαίο & Κρήτη	41,8	60,1
	Σύνολο	42,5	61,0
65-80	Βόρεια Ελλάδα	43,7	52,7
	Κεντρική	34,1	45,1
	Αττική	58,2	73,6
	Αιγαίο & Κρήτη	45,8	62,8
	Σύνολο	47,8	60,6
80+	Βόρεια Ελλάδα	23,9	53,0
	Κεντρική	26,6	50,2
	Αττική	28,2	72,2
	Αιγαίο & Κρήτη	28,0	50,7
	Σύνολο	25,3	60,1

Πηγή: Εκτιμήσεις των συγγραφέων, EU-SILC 2010

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Crittenden, A. (2001). *The Price of Motherhood: Why the Most Important Job in the World is Still the Least Valued*. New York: Henry Holt and Company.

Davies, H. and Joshi, H. (1994). 'The Foregone Earnings of Europe's Mothers', in Eckert, O. (ed.) *Standards of Livings and Families: Observation and Analysis*. Paris: INED John Libbey Eurotext: 101-134

Sigle-Rushton, W. and Waldfogel, J. (2007). "Motherhood and women's earnings in Anglo-American, Continental European, and Nordic Countries", *Feminist Economics*, 13 (2), pp. 55-91.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Λυμπεράκη, Α. και Τήνιος, Π. (2010). Γυναίκες και Απασχόληση: Ανασκόπηση και νέες προοπτικές, στο *Η Ελληνική αγορά εργασίας: Χαρακτηριστικά, εξελίξεις και προκλήσεις*, Τράπεζα της Ελλάδας, Μάρτιος: 135-158

Λυμπεράκη, Α., Τήνιος, Π. και Γεωργιάδης, Θ. (2011). «Χάσμα Φύλου στην Τρίτη Ηλικία: ΗΣωρευτική Αναπαραγωγή της Ανισότητας στη Διάρκεια του Κύκλου της Ζωής». Κείμενο Εισήγησης στο 4^ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με τίτλο *Ο Ρόλος της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα: Κριτικές Προσεγγίσεις και Προκλήσεις*, Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής, Νοέμβριος 2011 (Πρακτικά συνεδρίου υπό έκδοση)